

~~Султана Дарме~~
Мунова Калинка 11-5

БИБЛИОТЕКА „НОВЪ ЖИВОТЪ“ № 4

16783

Калинакрени

СУША

Издание на списание „ПОЛЪ“
— БАЗАРДЖИКЪ —
1939

Библиотека „НОВЪ ЖИВОТЪ“ № 4

Я. Х. ДНЕВЪ-КАЛИАКРЕНСКИ

СУША

Издание на списанието „ПОЛЕ“
— БАЗАРДЖИКЪ —
1929

16783

XB

Регионална Библиотека
"Дора Габе" Добрич

9 300000 488220

ОКР. БИБЛИОТЕКА . Г. КРОСНЕВ-
гр. ТОЛБУХИН
кни. № 8017 / 1984.

0017

УКРЕПЕНА АЛИЯ
2017

„Пожившъ ли, мале, поминишъ ли,
когато бѣше суната,
подиръ суната-кишата,
кишата, мамо, зла зима,
зла зима, гладна година“

Нар. пѣсень.

Голѣма, незапомнена бѣ суната. Цѣли петъ месеца не капна дъждець, цѣли петъ месеца слънцето жестоко прежури; пшеницата недорасна, кльмна, посърна; но синуритѣ тревата пожълтя, пригоря. Земята се набразди съ дълбоки, черни пукнатини, въ които свободно би легнало цѣло теле. Навждиха се много полски мишки, морь налегна добитъка. На нѣтъ и кръстоицѣтъ тлѣеха вонящитѣ трупове на умрѣлия добитъкъ, надъ които низко се виеха голѣми орли и хищни полски врали, чийто кръсъкъ оглушаваше далечъ наоколо. Мърнави селски псета дѣляха плячката си съ хищнитѣ животни, а вечерь зловециятъ имъ вой нѣкакъ тихо и страшно се носѣше надъ това равно поле, кждето преди година-две, буйна пшеница кършеше златна грѣдь и жетварьтъ пѣеше своята звѣрка пѣсень. Дори и чучулигитѣ, вѣчно весело чуруликащитѣ птички, които отъ ранна сутринь до късна вечерь весело цвѣртѣха на дъ ранобудния орачь, сега се из-

дигаха високо, простираха крила и съ разтворени и жаждущи човки стремглаго се пуцаха към гжстия изсъхнал трънакъ на синура. Добитъкътъ гладенъ, изиуренъ, омършавялъ протягаше ши, поглеждаше хлътнатитъ си хълбози и жално, проточено, болезнено ревъше, като че предчувствувалъ стъжките на гладната смъртъ, която вихрено се носеше изъ равнитъ, запусъли полета.

Огънь! Гори, пламнала е златна Добруджа!

По пѣтица и кръстопѣтица вихрушки дудѣятъ, цѣли стълбове прахъ завиватъ къмъ небето, минаватъ и отминаватъ застилайки съ ситенъ златенъ пращецъ непоженатитъ ниви, въ които тукъ и тамъ стърчатъ клюмналитъ класове на низката пшевица.

По-вечето ниви останаха непоженати.

Недѣля.

Днесъ-отъ десетки села-селенитъ ще се събиратъ на Голѣмата могила до стария изсъхнал брѣстъ-на молебенъ. Днесъ, всѣко село ще поднесе по деветъ телета, дано се съжали божеството. Трина свещеника ще служатъ.

На Голѣмата могила!

Цѣли кервани каруци отъ околнитъ села се заниваха по правнитъ пѣтица. Пѣшаци и конници се заредиха по синури и странични пѣтица къмъ Голѣмата могила.

На голѣмата-могила! До изсъхналиятъ брѣстъ!

— Единъ гласъ се чуеше по ширнитъ поля, това

повтаряха мъже и жени, това повтаряха деца и немощни старци с ъ изсъхнали устни и бледи лица. Безброй каруци, съ хиледи хора, кои на каруци, кои на коне, всички водими отъ слънцата инстинктъ на закоравяло суевѣрие пълнеха къмъ това опредѣлено мѣсто, чинто ние каточе ли изпълваше сърцата имъ съ дълго очакваната надежда, съ спасение.

Тукъ прегърбенъ старецъ води за юздата мършава кобила, която едва влачи малка празна каручка, тамъ жена висока и стройна, но съ бледо, изпито, измъчено лице, притиснала въ прегръдкитъ си пеленаче, а заловени за роклята ѝ приобгватъ плаченкомъ момченце и момиче, тагъкъ група мъже, опрашени, изнурени, едвамъ говорящи — всички, всички отпаднали духомъ, пребити тѣломъ, но съ устремени погледи къмъ Голѣмата могила, вървятъ, крчатъ безмълвно, бавно, тежко, съ едри капки потъ на чела, съ отпуснати членове и натежали глави.

Обѣдъ.

Слънцето отвесно праца палящитъ си лъчи, прежуря, гори лицата. По небето нито облаче, вѣтрець не повѣва. Тежка, непоносима задуха, която зазира дишането, души тежи на гърдитъ. Нѣкой ще изохка, завърти се и падне възнакъ на земята, прилошее му; устнитъ свити, езикътъ изсъхналь, очитъ смѣтно блуждайтъ. Вода!

— Вода, вода дайте, умира човѣкътъ...

Слънцето застанало на небето гори, пре-
журия лицата, вътрець не повѣва.

Нѣколко млади момичета и булки напичени
съ насъхнала шума и варакосани лица, омокрени
до кости, синятъ дребна ржченица и пѣятъ ед-
нообразно монотонния популяренъ напѣвъ:

Пенеруда аѣта
изъ вода се мѣта.
Дай Воже дъждець
елтенъ берекетедъ...

Следъ тѣхъ две-три саки, отъ които посто-
янно точать съ бакъри вода и ги мокрятъ. Около
тѣхъ безброй дечурлита, венчки боси, полутолви,
мръсини, завирать се, мокрятъ се, крещятъ, викать,
тъчатъ, боричкять се.

— Пенеруди, пенеруди!

Мало и голѣмо се гълънеть, пѣятъ и плѣ-
скають ржце подъ тактъ и тръгватъ следъ тѣхъ.

Море отъ хора. Пѣстра, разновидна върво-
лица, многоглава лама — народъ, който се влачи
като тежка желѣзна верига отъ нива на нива на
чело съ стария свещеникъ, заобикалять нивитѣ,
коленчатъ, ставать и пакъ тръгватъ: бавно, те-
жко, съ ваведени глави, отчаяни, изнурени, вла-
чейки лениво краката си по опръхналата отъ
жегата земя.

Кръвта на последния бикъ ороси изсъхна-

дта грѣдь на майката-земя; заклаха деветиятъ бикъ — жертва предъ немилостивия Вседържателъ, на пѣковна традиционна суевѣрностъ. Ще ли се смили Той. Ще ли заповѣда на свети Илия да разтвори огромнитѣ небесни двери да рукне многоочакваната благодать надъ грѣшната земя? Може би. Не видѣ ли Той завързанитѣ животни, които, като че предчувствуваха последния с и часъ, отчаяно блъскаха глава по твърдата земя и жално ревъха излезили езикъ? Да! Богъ видѣ.

Тънка струя димъ погълзѣ къмъ небето. На мѣстото на закланитѣ жертви, тамъ кждето земята се напн съ кръвта имъ, наредяха казанитѣ и запалиха огньове.

Пристигнаха и другитѣ свещеници. Пристигнаха и трима ходжи. Народътъ ги заобиколи, започна молитва. Гробно мълчание. Свещеницитѣ запѣха. Димътъ отъ кадилицитѣ едва се забелязваше. Мълкомъ всички паднаха на колѣне, съ наведени глави.

Молитва!

Смирение! Дълбоко смирение предъ Бога, предъ участта, предъ всичко що вдъхва и последна надежда, предъ себе. Участъ, зла, орисана, който свързва еждбата на единъ съ еждбата на всички, на цѣлния народъ, която носи мжката и болката въ сърцата, страданието и мизерията, тая мизерия, която презъ всичкото време следва стъпкитѣ имъ и нѣкакъ забавно и съ остъръ сарка-

зъмъ постоянно шепти въ ушитѣ: гладъ.

Колкото е високо Твоето светилище, толкова си жестокъ, Боже-Господи!

Сведи погледъ и вижъ голитѣ дечица, изпуренитѣ и нещастни майки, немощнитѣ старци и отчаянитѣ мъже!

Погледни въ тѣхнитѣ лица, вижъ сълзитѣ изъ! Тѣ плачатъ, ржкъсватъ дрехитѣ си и Твоето име прославятъ! Чуванъ ли, Господи?

Не! Не! Не!

Защото човѣкътъ, създаденъ по образъ и подобие Твое, е убитъ и съкрушенъ отъ мажъ и страдания, отъ мизерия; той е изгубилъ Твоя образъ, както и Ти го забрави въ жизненото блато на суровия животъ.

Да бжде благословено името Ти!

Смирено коленичалъ, народътъ Те слави!...

Когато дѣдо Вълъ пристигна съ дъщеря си молебеньтъ бѣше започналъ. Тѣ коленичиха наредъ съ другитѣ. Следъ тѣхъ още дойдоха много и все продължаваха да идватъ. Полето почернѣ отъ хора.

— Жадно ми е, лошо ми е — повтори Еленка и полека се наклони къмъ баща си. Тя легна, превн крака и силно притисна стомничката къмъ лицето си.

Дѣдо Вълъ на нѣколко пѣти се надигна да гледа дали се свърши молебена, но нищо не се виждаше, освенъ хиляди, голицнаведени глави.

—Ей сегичка ще свърши, къзъмъ... Потрай още малко—нѣжно я утешаваше дѣдо Вълчо, нервно мачкайки калпака вържуетѣ си—Дай ми стомничката... Да я напълня съ светена вода...

Молебеньтъ се свърши, народътъ се прѣсна, полето опустѣ.

На небето нито облаче. Слъщето клонѣше на западъ. Непоносима жегга.

Тлѣщигѣ огньове, надъ които клокочеха голѣмгѣ казани съ курбанитѣ, извиваха тънки сѣвѣло-сини струи димъ.

Низко, съвсемъ низко виеха се ширококрили орли, а по разхвърленитѣ оглозгани кокали, грачеха орлякъ полски врани.

На другия день рано сутринята, когато последни пѣтли пропѣха на разсъване, съ остро скърцане се отвори вратата на одаята и Дѣдо Вълчо прекрачи прага. Той се прекръсти, востоя малко, широко разпери ржце и лениво се прозѣ. Търкайки ржце той трѣгна къмъ близката кѣшичка, проврѣ се презъ гжстигѣ клонки на трендафила и низко печука на прозореца:

—Елено? Стани, къзъмъ... Пладне стана...

Той се върна, застана предъ вратата съ мушиати ржце въ пояса, дълго загледа матово снѣното безоблачно небе, наведе глава и зацѣка

езикъ:

—И днесъ нѣма дъждешъ и туй то... Петъ месеца и капка не капна...

Съ бавни крачки, провлачайки скъсанитѣ си каренли по равния дворъ, дѣдо Вълко тръгна къмъ плѣвинка.

На мѣстото на миналогодишнитѣ голѣми сапльци, отъ които върхове се виждаше и града и морето, с е г а се издигаха малки островърхи купи слама; една по-голѣмичка ечемичена и две други малки. Голѣмиятъ дворъ, обграденъ съ шестъ реда бодлива тель, изглеждаше съвсемъ празенъ и пустъ, където свинитѣ ровѣха и преобрънаха гнилата развилъна паява, останала отъ предишнитѣ голѣми сапльци. Тукъ затвариха и добитъка, които следъ като говедаритѣ ги подкарваше, веднага се връщаха, защото както на полето, така и по страницата нѣмаше какво да ядатъ.

Три голѣми автомобила извиха се въ равния двор и спряха предъ одаята. Пристигна дружествениятъ администраторъ, който трѣбваше да приеме всички движимъ и недвижимъ инвентаръ на чифлика.

Въ разстояние на нѣколко години задълженията на чифлика толкова се увеличиха, щото собственика бѣ принуденъ да го отстъпи на дружеството за петъ години използване, съгласно подписаното условие. Дѣдо Вълко знаеше това, но все се съмняваше, мислейки че така или

иначе, господарьтъ му ще уреди задълженията си и работата ще тръгне така, както е вървѣла цѣли 40 години, отъ когато той слугуваше безъ да напусне нито единъ день. Но когато той се изправи предъ свършения фактъ, като че ли почвата подхлъзна подъ краката му и незнаейки дали да иде да ги здрависа, или да имъ каже само добре дошли, приближи се нѣкакъ страхливо и ниско пошушна на ухото на господаря си — Кой.

Дълго гледа дѣдо Вълчо мъничката фигура на голя, който ще разполага съ цѣлия чифликъ въ продължение на цѣли петъ години, който ще заповѣдва, ще ръководи работата, ще уволнява и назначава.

— Поне да бѣше нѣкой другъ!

Дѣдо Вълчо чувствуваше, какъ сърцето му силно туптѣше, кръвъ нахлу въ главата му, а нѣкий гласъ постоянно му повтаряше: „Забрави миналото. Твоего 40 годишно слугуване нара не струва; другъ ще ти заповѣдва, а възможно е и да те изхвърли, защото си старъ и непотрѣбенъ.“

Когато се свършиха всички формалности по предаването и приемането, слънцето бѣше точно на обѣдъ. Тритѣ автомобила се изгубиха въ облакъ отъ прахъ по черния пътъ къмъ града, а въ двора останаха дѣдо Вълчо лице срещу лице съ администратора и нѣколцина любопитни селя-

ни, които още продължаваха да гледат към посоката, където изчезнаха автомобилите.

— Е, дѣлка, да се помернимъ ли? Какво ще кажешъ, а? И администраторътъ изкара отъ куфара си бутилка запечатано цуйка и предложи на дѣдо Вълчо.

Дѣдо Вълчо изпи една глъдка, предаде бутилката на други, намръщи вежди и каза:

— Цуйката е хубавичка, но право да ти кажа... Каквото ми е на сърдието, такова ми е на езика... Ти, момче, не ми се харесвашъ. Подъ една стрѣха надали ще живѣемъ...

Администраторътъ се пристори, че не чу. Но докато последниятъ селянинъ, който изсуши бутилката, пожелаваше на новодошлия „добре дошелъ“, дѣдо Вълчо не се стърѣ и се доизказа:

— Добре дошелъ, но колко хубаво щѣше да бжде, ако не бѣше дошелъ...

— Всички сме пактници — намѣси се баѣ Михо и налегна на дѣдо Вълчо. Виновенъ ли е човѣкътъ? Працатъ го, той отива, изпълнява, той грѣбва да изпълнява... Ето, азъ съвсемъ не искахъ така да постъпя съ оня... но часъ на часъ не си схождатъ. По нѣкога човѣкъ, ей тъй на, тъй да кажа, събрква се, грѣши... Казватъ, че съмъ се разкаиваль.

Вѣрно. Но да не мислите, за дето ме разкарваха четири дена отъ постъ на постъ... Разкайвамъ се, защото...² Защо не му хлопнахъ още

единъ пътъ по тиквеника? Какво ще кажешъ дѣдо Вѣлю, а? Мошо ли направихъ?..

Дѣдо Вѣлю кимна одобрително глава, другитѣ се смѣха, а администраторътъ, който нищо не разбираше, само ги попоглеждане единъ по единъ, смѣеше се, защото другитѣ се смѣха, а бай Михо въртеше празната бутилка въ ржуетѣ си и повтаряше:

— Да. Трѣбваше да го халосамъ поне още единъ пътъ...

Жегата бѣше непоносима. По пуститѣ селски улици не се мъркаше жива душа. По голѣмиятъ дворъ, само голѣмото овчарско куче прибѣгваше отъ време на време отъ обора къмъ одаята, ту се завираше подъ хамбара, бѣгаше изъ двора, подгонено отъ рой досадни мухи.

Администраторътъ редѣше стаята си. Върху скжсация сламеникъ поставенъ на четири изкривени дървени крака, той постла едно одеяло, което изкара отъ куфара си. На малката масичка, която скърцаше и при най-малкото допиране, постла единъ вестникъ и нареди тефтеритѣ. На стената закова нѣколко гвоздеи и окачи палтото и горната си дреха, а куфара сложи върху единствения столъ и го подирѣ до стената, тъй като обдѣгалото и единиятъ му кракъ липсваха. Така скромно мебелираха малката стаячка, въ която до скоро дѣдо Вѣлю грамадѣше одранитѣ кожи на измрѣлия добитъкъ, изглеждаше доста прибра-

на и приветлива. Поне така изглеждаше на администратора. Следъ като нареди стаята си, администраторътъ взе нѣколко отъ картоненитѣ надписи съ името на дружеството, излѣзе и почна да ги заковава надъ всѣка врата по една. Дѣдо Вълчо, който дѣлаше нѣщо подъ хамбара, като го видя, остави си работата и отиде при него.

— Какво значатъ тия работи?

— На дружеството. Името на дружеството.

Администраторътъ спокойно ковчеше картонна и внимателно гледаше да не би да го постави на криво. Дѣдо Вълчо дълго го гледа, наведе глава и тръгна едва ли не люлѣещъ се. Всѣки ударъ на чука, всѣки гвоздей като че ли се забиваха въ сърцето му. Той чувствуваше, че днитѣ му сж изброени, че всѣка измината минута го тласка къмъ пропастьта, къмъ оня пропасть, където пропаднаха много отъ неговитѣ съселени. Не стигааше ли, че Провидението изирати страшната суша, не стигааше ли, че моръ умори добитъка и гладъ се навдеси надъ всѣка селска къщурка, та и човѣкъ човѣка подгони като разтървени хищници по гората?

Ето, преди два дена Коста Дебелиятъ голудя и мегна вжжето на врата си. Горкниятъ Коста! Казваше че всичко е изплатилъ, нѣмалъ стотинка задължение, а за лихви му продавали по-къщиината. Седемъ дечица и една болна жена оставаха на ижтя. Лихварътъ, безбожникътъ ли-

хварь, който преди година се славеше съ добрината си, днесъ обра и последната дрипа на бедния селякъ. Не е ли и той човѣкъ? Нали същиятъ день продадохъ двата коня на Колю Кираджията? Тогава не задигнаха ли на сила чергитѣ и юрганитѣ на вдовицата Слава? Ами Михо? Да! Той накара подлецътъ да признае, че смѣтката отдавна била приключена, но следъ като го свали на земята...

Пропадна селякътъ, Минаха годишитѣ, отлетѣ щастieto отъ селата, чифлицитѣ единъ по единъ изчезнаха, плодороднето се дигна.

Шумътъ отъ приближаващитѣ стѣпки на администратора прекъсна мислитѣ на дѣдо Вѣлю.

— И азъ свършихъ една работа — въздъхна администраторътъ и лениво се сложи на процена на каруцата.

Дѣдо Вѣлю не отговори.

— А ти какво дѣлашъ.

— Внимавай да не свършишъ и друга работата.. Може да се смучи процена..

Администраторътъ стана и се подирѣ на стълба, но нѣкакъ не му стана добре. Та какво искаше той старецъ отъ него? Въ какво се бѣ провинилъ, та така го нагрубяваше? Не можеше ли да му каже, нѣкакъ съ други думи?

— Дѣдо Вѣлю, знаешъ ли? Ние трѣбва да живѣемъ добре, приятелски. Ние... не трѣбва да

се сърдимъ единъ на други. Ние...

—Ние пакъ ще живѣемъ добре— прекъсна го дѣдо Вильо — но право да ти кажа, мъчно ми е, много ми е мъчно...

Напрасно го увѣряваше администраторътъ, че въ случая никой не е виновенъ, а най-малко то единиятъ отъ двамата, но така повелявали обстоятелствата. Дружествата запазвали интереситѣ си. Тѣ никога не губѣли. Обикновено, въ такива случаи така постъгивали. Поставяли свое довѣрено лице, което до уговорения срокъ водѣло работитѣ на чифлика, управлявало, наблюдавало и за всичко съобщавало на дружеството.

—Значи, ти искашъ да кажешъ, че за всѣка работа трѣбва да те питамъ. Разбрахъ.

— Много естествено.

Разбрахъ, но тая работа вече не е за менъ. Още утре събщи на твоитѣ господари да диятъ другъ човѣкъ. А до тогава... не искамъ да се бъркашъ тамъ, където не ти е работа. Свършено. А сега застѣпни тамъ, на оня край... Здраво. Гледай да не се обърне. Така.

И дѣдо Вильо завъртя голѣмиятъ средель, облегналъ съ цѣлото си тѣло върху дръжката и тежко заохка, зашъшка, до като пробие дуцката.

—Това ще стане за вътрешна напрѣчна подпора на голѣмия вратникъ. Разбирашъ ли? Всѣки день го поправлямъ, всѣки день го подпирамъ, но добитъка пакъ го събаря. Гладни. На

полето нѣма какво да ядатъ. До като ги матиришѣ, гледашѣ-връщатъ се. Изпочупиха вратниците, събориха плетищата. Предъ нищо не се спиратъ. Гладенъ добитѣкъ стои ли?... А вие окачихте куфари, колкото волски глави по вратитѣ на празнитѣ хамбари. Зеръ, какъ по-спокойно ще се гонятъ плѣхоцитѣ?...

Дѣдо Вѣлю работѣше, работѣше и разправяше за суната отъ миналата година, когато тукъ и тамъ все е имало по нѣщо, все въ нѣкой хамбаръ се намирало малко зимница, малко ечемикъ, когато пъкъ тази година нищо нѣма.

— Нѣма! Нѣма и туй то! Ето, шестиятъ месецъ вече и каква джждець не падна. Ама разбиратъ ли градскитѣ търтеи отъ нѣмане? Остави реколтата на страна, но хората не могатъ и да сѣягъ. Затвърдила ми се оная земя, напукала се, кждето забивашѣ плуга, като че стомана цепишѣ... А тѣ, съ всичкия си акълъ изпратили не знамъ какви си администратори и управители чифлици да разработятъ, да използватъ... Боже прости ме, на дявола царвулитѣ ще използватъ!...

Ти, Димитре, не се сърди. Азъ ако говоря, истината говоря. Отъ истината никой не трѣбва да се сърди. Така е. Какво, стегна ти се душата, а? Още малко и ще идемъ до кръчмата. И вие имаме кръчма. Тамъ, все таки, нѣкой повинна ще научимъ.

Слънцето засѣдаше. Могилитѣ на западъ,

каточе бѣха потопени въ кърваво-червена боя и цѣлиятъ хоризонтъ каточе горѣше.

Тежко, задушно. По цѣлото небе нито едно облаче

—И днесъ не валь и утрѣ нѣма да зали. Такава суша не съмъ запомнилъ отъ много години...

Минавайки предъ оаята дѣдо Вѣлю помолли администратора да откове надписа на дружеството, поне отъ тая врата. Впрочемъ, това по-право, бѣше едно предупреждение, защото дѣдо Вѣлю не го помолли, нито мислѣше да го моли, ами просто на просто каза:

—Добре ще направилъ да махнешъ тоя картонъ, до като не съмъ го скжсаль...

Преди да излѣзатъ отъ двора, дѣдо Вѣлю се върна и извика дъщеря си:

—Еленке?... Ние скоро ще се върнемъ. На две, на три наготви каквото е далъ Господь.

Въ кръчмата, до отворения прозорець, около една маса седѣха нѣколко селяни и високо се разговаряха. Между тѣхъ бѣше и Михо. Кръчмаринътъ, доста възрастень човѣкъ, съ плешива глава и дълги отпуснати мустаци, облакатель се на тезгяха, слушаше какво говорѣха. До тезгяха на низката дървена пейка мълчаливо, нѣкакъ смилено, седѣха двама колонисти регацияни, съ високи плоски калпаци, подрѣлни бради на тоягите си. Когато дѣдо Вѣлю влѣзе съ администрато-

ра само колониститѣ станаха и снеха си калпацитѣ. Кръчмаринътъ премѣсти тежината на тѣлото си отъ единия кракъ на другия и лениво отговори на поздрава на новодошлитѣ, а бай Михо се завъртя на стола си и извика:

—Здрасти бе, комшия! Този е администраторътъ на Чивгаровата къшла — обърна се той къмъ сѣселенигѣ си. Заповѣдайте... Тамъ ли? И тамъ е добре.... Както кажите....

Бай Михо си взе стола и седна при новодошлитѣ.

—Така! Добре сме, нали? Какво? Кафе ли? Хай да му се невиди макаръ... Та, менъ.... огънь ми гори въ душата. Знаешъ ли?... Въ всѣки случай менъ ако питате, добре е да приемъ малко цуйка... То пуцината, какъ да го кажа, нѣкакъ подлудява, но действува добре...

Хей, ти тамъ, чувашъ ли? Цуйка казахме... Азъ черня!

Бай Михо покани и другитѣ селени. Тѣ, всички по редъ се ржкуваха съ администратора и седнаха.

—По-пататъкъ разправяй, Лазаре... Иди сега да се разкайвашъ, защо не го халосахъ поне още единъ пжтъ...Хм! По-пататъкъ...

—Какво ще разправямъ? Нѣли заедно бѣхме, когато му брнихъ паритѣ? Помнишъ ли? Не каза ли, че полицата била въ банката, а че до-пжти ще ми я даде?... Нѣ, глава!... Вземи

тогава поне една бележница... Ама имало е да се тегли...

—Слушай ти менъ, Лазаре. Азъ съ четири ржце ще подниша и деветъ пкти ще се закълна, че така бѣше... А утре, ако има шастнето самъ да дойде, нѣ, кълна се... Мама му стара... Ще му кажа, че ние старитѣ и счуенитѣ вили никога не ги изкарваме отъ употрѣбление... Да! За едното чудо, ще му кажа...

Третата половинца се сложи на масата. Кръчмаринтъ запали лампата. Колониститѣ станаха и пожелаха лека нощ, но бай Михо ги спрѣ.

—Шипенце цуйка отъ мене... И тѣ сѣ бедни хора... Видите ли ги? Чоконтѣ ги докарали до туй дереже... И ние ще станемъ като тѣхъ... Днесъ нивитѣ, утре добитъка, каруцата, юрганитѣ, сжднитѣ, до като ни изкаратъ на мезать и съдранитѣ ризи, та единъ счуепъ чювенъ за мамалица и едно вързано за врата прасе... и много ти здраве!...

Оголѣхме хе-е-я, оголѣхме! Две години, вече по хамбаритѣ мишкитѣ ганцуватъ... Хм! Ти, Лазаре, слушай менъ... Ще му кажа, Само да дойде. За едното чудо, ще му кажа... Какво, ще си ходите ли? Е, ваша работа. Азъ пѣкъ мислѣхъ да пратя пѣкого за гайдата... Нищо. Ваша работа... Бихъ искалъ да ви посвирия малко, но щомъ желаете да си ходите, не ви задържамъ. И азъ ще

си и да.

Откакто ми секвестираха имотеча всѣка вечерь си пошинувамъ... Сегне мирно и тихо отивамъ си въ къщи и свиря... Ей тъй нѣ, по-олеква ми. Забравямъ кахъри и неволи... Какво ще правишъ? Тежки години. А въ къщи не сме кой знае колко души. Азъ и бабичката. Азъ свиря, тя плачи. Ехъ! Тежко! Но да не мислите, че свиря отъ радостъ. Мжчно, мжчно ми е на душата и тежка мжка ми гложде сърцето... А като засвири, нѣкакъ минава ми, забравямъ, пренасямъ се въ миналото. Да. Миналото. Колко хубаво бѣше тогава, колко хубаво... Ти, Лазаре, помнишъ ли миналото?

Никой не се обади. Пръвъ стана дѣдо Вѣлю, следъ него администраторътъ и единъ по единъ всички напуснаха кръчмата, освенъ бай Михо, облакатенъ съ едната си ржка на масата, а другата отпусна въ колѣно съ низко наведена глава и бай Лазаръ, седналъ полугърбомъ къмъ масата.

Ако случайно би влѣзълъ човѣкъ въ тая малка, полуосвѣтена кръчма, съ низко опущенъ таванъ и мръсни стени прошарени съ зелени разни заповѣди и обявления и погледне двамата селяни съ дълбоко прорѣзани черти по челата, съ измжчени лица и безразборно разхвърленитѣ оголени чаши и половиници по масата, би казалъ, че това сж стари пиянци, изгубени хора, съ отро-

вени дробове отъ алкоолъ безна деждно, пропаднали въ блзтото на разгулния животъ. Стига човѣкъ да погледне дришитѣ които покриватъ тѣлата имъ и картината ще се представи въ цѣлата си голота. Но, ако седне до тѣхъ, той ще чуе оная страшна истина, която като нѣкой демонъ изниква отъ черната земя подъ самитѣ ти крака, смѣе се, киска се, завладява цѣлото ти същество и проглушава ушитѣ ти съ страшната истина на действителното положение на селския животъ. Чрезъ тѣхвитѣ уста, отъ които лъхатъ паритѣ на алкоола и неготина, вне ще чуете най-сърдечнитѣ имъ болки, болкитѣ и тжжненіята на цѣло едно село, на цѣла една провинция, на цѣль единъ народъ.

— Хм! Защо да говоримъ за миналото? Остави! Остави се Михо! Болна е жената, болно е детето... Ти я познавашъ. Ти я знаешъ каква е спривава... Ако дойдатъ утре...

Не! Тя нѣма да понесе тоя срамъ. Не! Тя нѣма... нѣма сили. Да, да, вѣрвай ми, ще падне, ще изгуби себе си, ще ѝ прилошее... Знамя! Азъ знамя, че тѣй ще стане...

Бай Лазаръ млькна. Слабата свѣтлина на малката лампа, око̀ло която църхаха роякъ ноцни, пеперуди и лудо се блъскаха по стѣклото ѝ едва освѣтяваше лицата имъ. На срецната стена като нѣкои огромни чудовища се очертаваха сѣнкитѣ имъ. Кръчмаринтъ̀тъ облегалъ на тезгяха дълбоко

хъркаше.

— Да вървимъ?

Мълчанне. Чуваше се само ритмичното хъркане на кръчмарина и шумътъ отъ крилицата на пеперудките, които се блъскаха о стъклото на лампата.

Вънъ, отдавна цареше хубава, топла, лътна нощъ съ мириардитъ малки небесни свѣтила, срѣдъ които се ширеше величествено и гордо пълната луна. Тукъ и тамъ, откъслечно лаеха селскитъ кучета, а далечъ, нейде отъ полето едва долиташе воятъ на псета, които дѣляха мършитъ на умрѣлия добитъкъ съ хищнитъ нощни животни.

— Да вървимъ?

— Да вървимъ... Лазаре, знаешъ ли какво мисля...? Ако дойде утре той, знаешъ ли, азъ ще му устрой такава игра, щото да помни нашето село до като пукне... Знаешъ ли? Е-хъ, чудо ще стане!.. На ако щатъ и на бесило да ме окачатъ. Чудо казвамъ ти, чудо ще стане...

Тѣ станаха и излѣзоха.

— Да не мислишъ, че овзи спѣше — наведе се бай Михо до ухото на Лазара — той всичко чува. Каквото купува, всичко продава... Познавамъ го азъ него... Знаешъ ли, утре ще събера цѣлата цигания, селенитъ и децата. Ще ги накарамъ да взематъ, кой каквото може: тенекета, сандъци, емиши и... ще го хукаме... Ще го из-

гонимъ отъ село... Какво ще речешъ, а?..

— Сетне... знамъ ли? — Отговори полугласно Лазаръ — него го познаватъ и шефове и сждии, па има и много пари... Нали знаешъ, днесъ кой-то има...

— Ти остави на менъ... Рибата се вмирисва отъ главата... Азъ отговарямъ. Мокриятъ отъ дъждъ не се бои. Азъ да му запала единъ огънъ, та...

И двамата стари приятели, разговаряйки се полугласно, изгубиха се въ кривата тъмна улица. Цѣлото село спеше дълбокъ сънъ.

Па другия денъ, въпръки очакванията на бай Михо, който до обѣдъ стоя на могилата съ гайда подъ мишница, никой не дойде.

Дѣдо Вълчо, който на нѣколко пкти ходи при него връщане се, отиване при администратора и почваше:

— Видишъ ли, Димитре, обезумя, полуди народа... Не сж години за живѣене. Погледни бай си Михо... Отъ тази заранъ е кукналь на могилата и надува гайдата. Все тжжени пѣсни пѣе и все се смѣе. Колкото пкти ходихъ при него, все ми разправя за нѣкакви чудеса. Чудо щѣло да стане... Господъ да му е на помощъ... Откакто секвестираха имотеца му, изгуби ума си. А какъвъ здравеникъ бѣше? И какво му взимаха? Та какво ли имаше? Скжсани юргани, сждрани черги, пробити бакъри, дървена кола... Но взеха му и

кончетата... Не го съжалиха. Всичкото му взеха, всичкото... Когато вече обраха пълата покъщнина, на къшето зърнаха и гайдата... Е, причерня му на очитъ, „Слушай, чорбаджи, каза, гайдата не пишай, кръвь ще падне“. И не се стърпъ. Докато каже и завъртя вилата... Но пакъ му взеха всичкото... Да бѣше видѣлъ... А малко ли го разкарваха?... Изгуби си ума човѣкътъ и туй то... Ти познавашъ ли Танаса? Отъ Добричъ? Не го ли познавашъ? Баща му имаше малко ниви, малко овце... Той ходѣше като нѣкой шганингъ; окъсанъ, мръсенъ, на човѣкъ не мязаше... Умрѣ баща му, взе му нивитъ, продаде овцетъ. Обяви се войната, върна се въ Добричъ и забогатѣ, извъдняжъ забогатѣ. Сега ималь кръчма, хотели, здания, имотъ. Азъ не съмъ ходилъ въ града, но разправятъ селенитъ, Пари, колкото щѣтъ. И на никому не отказвалъ... Но когото пише — отиде му имотеца. Ето, Лазаръ всѣки день го чака... Горкиятъ! Обраха народа, оголѣха хората, нѣма животъ.

Ако администраторътъ би ималь търпение да слуша, дѣдо Вѣлю би му разправялъ до до-вечера за лихварина отъ Добричъ и за оголѣлия народъ, но Димитъръ лениво се обръщаше на другата страна и заспиваше. Откакто пристигна въ село, той се отпусна съвсемъ. Нищо не работеше, нѣмаше и какво да работи. Сутринъ излизаше къмъ кръчмата, понѣкога излизаше и вънъ

отъ село до могилата, връщаше се и цял ден лежеше въ стаята си и само мислеше, какво да яде, като всеки часъ поливаше по една кофа вода на пода, за да се разхлади стаята. Затова и дѣдо Вълчо отъ денъ на денъ, все по-вече го намразяваше и колкото пжти излизаше отъ стаята му мърмореше на себе си:

— Дембелинъ като чорбаджиитѣ си. Цѣл денъ лежи и яде... Младѣ човѣкъ!

Денъ не се минаваше дѣдо Вълчо да не се спрѣчка съ администратора. Но когато последниятъ получи едно писмо отъ града, въ което се казваше, че дѣдо Вълчо остава и за напредъ въ къшалата, но трѣбва да се подчинява на администратора, дѣдо Вълчо грабна писмото отъ ржцетѣ му, хвърли го въ огъня и кресна:

— Щомъ азъ оставамъ тукъ, за тебе мѣсто нѣма. Или азъ вѣнъ отъ селото, или ти... по дяволитѣ!

Оттогава и отношенията между дѣдо Вълчо и администратора се прекъснаха. Щомъ единиятъ се показваше на двора, другия не се явяваше. За работа, слугитѣ питаха администратора, но вършеха това, каквото казваше дѣдо Вълчо. Администраторътъ заплашваше съ уволнение, а дѣдо Вълчо — че ще му „освети маслото, макаръ и свѣтътъ да се провали“. При това, дѣдо Вълчо съобщи на бившия си стопанинъ, че днесъ или утре напуща селото и че по-вече не може да

живѣе съ човѣкъ, който нѣма никаква полза ни за къщата, ни за себе си. Това го каза той и на бай Михо, който изказа желание да дойде съ него. Единъ день, следъ едно сериозно спрѣчване съ администратора, дѣдо Вълчо, цѣль позеленялъ отъ ядъ, отиде при бай Михо и каза:

— Въ недѣля трѣбваме!..

— Готовъ съмъ.

— Тогава.. прибирай си парцалитѣ и, хайде..

Дѣдо Вълчо и бай Михо седнаха на камънитѣ подъ сѣнката на черницата и до късно решаваха кжде да отидатъ, какво да правятъ, и кжде да оставятъ женитѣ. Обаче, идването на лихварина Танасъ отъ Добричъ и сбиването на дѣдо Вълчо съ администратора, накараха да изпълнятъ решението си день по-скоро; вмѣсто да трѣгнатъ въ недѣля сутринята както бѣха уговорили, трѣгнаха петъкъ следъ обѣдъ.

Петъкъ, този проклетъ день, както се изразяваше дѣдо Вълчо, който до пладне нѣколко пѣти се скара съ администратора, дойде лихварина Танасъ. Автомобилтъ му направо влѣзе въ двора на Лазаръ. Развикаха се женитѣ, заплакаха се децата и въ скоро време двора се напълни съ селяни. Сждебниятъ приставъ описваше всичко: шевната машина, юрганитѣ, шапка, сждинитѣ, каруцата, конетѣ, и пр. пр. Лазаръ, опрѣлъ се гърбомъ на стѣла до хамбаря, стоеше онѣмьлъ, неподвиженъ. Каточе ли не смѣше да по-

гледне къмъ кжци. Едри капки потъ струѣха по набръчканото му прегоряло лице. Нервно захапаль мустави, ажбитъ му скърцаха. Той треперѣше. Жена му колѣничила, здраво хванала съ дветъ си ржце юргана, плачеше и се молѣше:

— Съжалете се... поне повиятъ ми юрганъ оставете... съжалете детето ми... Атанасе бре... чорбаджи... Ние нѣмаме тождова да ви даваме, колкото взимате... Че кой ви каза, че нѣма да си изплатимъ борча... Не стана, две години нито зрънце не сме прибрали... Не видите ли сушата... Съжелете ни...

— Жена! Да мълчинъ ти казвамъ! На разбойници хората не се молятъ!... Изрева Лазаръ. Очитъ му свирепо искрѣха. Отъ ялъ вратнитъ му жили силно бѣха се надули, каточе ли ще се пръснатъ. Той бѣше страшенъ. Погледътъ му за минута се срещна съ тоя на лихварина и минута време двама се фиксираха каточе ли не смѣйки нито единиятъ, нито другиятъ да погледнатъ на друго мѣсто.

— Така е, когато давахме бѣхме добри, а когато вземаме... Но лихваринътъ не довърши.

— Взимай! Всичко взимай! Вземи и децата ни!...

Тъкмо въ това време пристигна и бай Михо. На бързо той бѣ успѣлъ да събере десетина шгапчета, вѣоржжени съ газени тенекета и втурна се въ двора.

— Куражъ Лазаре, куражъ! Всички сме равни по съдба... Днесъ съ тебе, утре съ мене. Всички сме пжтници... Добре си дошелъ, чорбаджи!

Но когато бай Михо зърна молящата се жена, която едва изговаряше думитѣ си отъ плачъ, приближи се до нея, хвана я за ржката и почна гласно да се смѣе:

— Та, азъ не знаехъ, че си била толкова гдунава...! Дай му! Дай му... дай и скжсания си ржченикъ! — Той грабна избѣлелиятъ ржченикъ отъ главата ѝ и запрати го по лицето на Танаса.

— Вземай, чорбаджи! Хелалъ да ти е! Отъ мене! Къмъ васъ, нашитѣ най-дълбоки почитания — обърна се той къмъ сжлебния приставъ... А ти, чорбаджи, не се срами, прибирай... Имате имотъ не събаря... Отивате си, а? Е-е, на добъръ часъ... пакъ заповѣдай! Е-е... много бързате! Ще ви придружимъ и ние... У-у-у-у звика бай Михо колкото му гласъ държи и хукна подиръ автомобила.

У-у-у-у! Уууу! Търтиха и децата, заедно съ циганчета и забиха тенекетата. Уууу!...

Напраздно нѣкои бащи се опитаха да възпратъ децата си. Бай Михо, замахалъ калпака си съ распасанъ поясъ, бѣгаше най-напредъ подиръ автомобила, викаше и насърдчаваше децата:

— Викайте! Хукайте! У-а-а-а!... Да помни поразията какъ се взима сиромашка риза...

хукайте!..

Бай Михо се върна запъхтенъ, цѣлъ въ потъ, почти разголенъ до поясъ, съ отвити навуша и цѣлъ треперѣше.

— Какво, ще ме сждите ли? Лошо направихъ, а?

Никой не му възрази. Нѣкои и други трѣгнаха да си отиватъ, но следъ като направиха нѣколко крачки пакъ се прѣха. Едрата, внушителна фигура на бай Михо, който почти разголенъ бѣ се разкрачилъ съ гордо изпъчени гърди и вирната гола глава срѣдъ своитѣ замаяни съселени, каточе ли ти скова на мѣсто. Погледътъ му искрѣше дива решителностъ и каточе ли отлъчваше нѣкаква тайнствена сила, която завладяваше човѣка. Само позата, която бѣ заелъ вдъхваше на човѣка, че той разпъхтанъ мжжъ съ страшно увисналитѣ мустаци, набръчка-но чело, изпъкнали орбити и разголени гърди, ще отвори уста отъ която ще излѣзатъ слова, които ще подведатъ цѣлата маса селени къмъ това зло, което заплашва тѣхниятъ имотъ и което ще се изгуби въ тѣхния самоотверженъ походъ.

— Ще ме сждите ли?... Срамъ! Срамота е да се хука човѣкътъ, който отиема угризката отъ устата ви и който се нарича богаташъ, а? А не е ли срамота да гледате и да се пулите като нѣкои животни когато майката одѣлятъ

отъ детето? Когато и скъсаната дрипа ви взематъ отъ гърба?... И кокопката когато пие вода, гледа къмъ бога... Стадо въртоглавни!..

Бай Михо махна ржка, обърна се и тръгна. Насреща му се зададе дѣдо Вълчо.

— Хей, Михо, заминаваме... чувашъ ли: още сега...

Дѣдо Вълчо бѣше гологлавъ, съ изцанани отъ кръвъ дрехи и ржце.

— Чувашъ ли още сега заминаваме... Представи си говедото му н'едно... ще ме учи, какво да прави... Знаешъ, гледамъ идатъ воловете, гладни, ъждни и право въ двора. Гледамъ Абраша... ти го знаешъ. Най-хубавиятъ, най-здравиятъ. Залитна, завъртя се изрева и се тръгна на замята. Разбрахъ веднага. Моръ. Каго че ли съ ножъ ме прободаха право въ сърцето. Заболъ ми, домжнѣ ми... Какво да правя? Всичко бѣ късно, нѣма време. Изкарвамъ жога и го заклавамъ. На, както ме гледашъ цѣлъ съмъ опръсканъ съ кръвъ. Не, щешъ ли, тъкмо го одрахъ, пристигна и ови, администратора. „Ти, казв, какво направи. Кой ти каза да го одерешъ“. *Азъ кипнахъ, едва се въздаржамъ.

— Такава кожа азъ не присмамъ въ къшла-та си. Болестята е заразителна. Трѣбва да се изгори, трѣбва да се зарони — крещи ми този, като че ли на баца му вола съмъ заклалъ. — Азъ, казва, нѣмамъ време да моря всичкия си добитъкъ.

— Чий добитък? — Питамъ азъ.

— Днеска азъ заповѣдвамъ тукъ, всичко е мое, азъ каквото кажа...

Тъй ли? Е, всѣки на негово мѣсто не би се стѣрпѣлъ. Замахамъ мократа кожа, обмотавамъ го и хайде на земята... Туй то, свършено... Сега казано-сторено... На пѣтника пѣтъ прилича.

Всички увѣрениа на бай Михо да склони дѣдо Вѣлю да впрегне една каруца отъ къшалата, останаха напраздно. Дѣдо Вѣлю не искаше и да чуе.

— Та, колко е пѣтъ? Ще замръкнемъ въ нѣкое село, а сутринята рано — въ града.

Срѣдъ прегорѣлитѣ ниви отъ продължителна суша криволича черенъ страниченъ пѣтъ. Той е най-късиятъ за града. Отъ дветѣ му страни се намиратъ мисирлици, нивки, недораснали, пожълтѣли, посърнали, чието шумолене отъ слабия вѣтъръ навѣва тѣга и скръбъ.

— Нищо не струва това — казваше бай Михо, сочейки рѣка къмъ мисирлицитѣ. Дори и за шума на добитъка не става.

Дѣдо Вѣлю мълчеше.

— А колко потъ, какъвъ трудъ, каква мъка се е положило... Страшно, страшно е когато нивитѣ се чернѣятъ. Да хвърляшъ зимница като злато, да впрегнешъ жена и деца, да моршишъ добитъкъ и въ края на крайцата пакъ черна земя! Лошо. Две години вече. Но, не дай си бо-

же, ако за угърь и сѣидба не вали дѣвкъ... Загубени сме, загубена е и цѣла Добруджа. Учестьта на бесарабитѣ не е далечъ отъ насъ. И ризитѣ си изпродадоха хората... Ние и тѣхъ нѣма да имаме, защото лихваритѣ ще нѣгли отно-
сатъ...

Дѣдо Вѣлю, навелъ глава, само отъ време на време прекъсваше бай Михо, че божеството си знаело работата, че ако имало да се тегля, то е било само затовъ, защото хората станали много лоши.

Презъ цѣлнѣтъ нѣтъ една мисль тревъже-ше дѣдо Вѣлю: Еленка Макаръ, че я остави при близки роднини, дѣдо Вѣлю не преставаше да мисли и да се безпокои. Той се самоутешаваше само предъ мисльта, че щомъ намѣри работа, веднага ще я вземе при себе си.

Слънцето бѣше заседнало, когато тѣ при-стигнаха крѣстовътя до насѣчената горичка, кждето се крѣстосваха нѣколко пѣтица. Тукъ завариха две каруши шабленци, които разпрегнали конетѣ, вечеряха. Дѣдо Вѣлю и бай Михо седнаха при тѣхъ.

Отначило разговорътъ се водѣше около су-шата и болестьта по добитъка, но когато се запитаха, кой на кжде отица и по каква работа, бѣй Михо, който презъ цѣлото време не престана да говори, изведнажъ, нѣкакъ сконфузено, наведе глава и по-вече не проговори. Всѣка дума на

приморците, като че ли се забиваше въ сърцето му. Въ тоя моментъ нему се струваше, че дѣлнятъ свѣтъ е обреченъ на погиване, на смъртъ. Той напълно съчувствувахе на тия още по нещастни хора, които подгонени отъ жестоката съдба на майката мащеха, потиснати отъ непоносимото положение създадено съ идването на новитѣ имъ сѣселени-колонисти македонци, отиваха въ Добричъ, не да искать храна, не да искать семе, нито да се молятъ на кредиторитѣ да не имъ секвестриратъ покъщнината, а да се оплачатъ; да се оплачатъ отъ тия, които имъ завладѣли къщитѣ, които турили ржне на кладенцитѣ имъ, които усвоили орждията имъ, хранитѣ, горивото, нивитѣ и които постоянно ги заплашвали съ бой и смъртъ. Тежки, горчиви бѣха словата на приморци. Като ледени буци тѣ се грамадиха въ раараненото сърце на бай Михо, който сякашъ не смѣеше да ги погледне въ очитѣ, защото всѣка сълза, която браздѣше напращекитѣ имъ лица, каточе ли падаше въ неговото сърце. Сущата? Та какво представяване гледа предъ срутвщето се предъ очитѣ имъ башино огнище?

Шабла, Ели-бей, Ючъ-орманъ, Гаргалъкъ, други и други много села, въ които е ергенувалъ на времето си бай Михо, сега му се сториха пепелища, надъ чинито развалини се издига едва видима струя димъ, който се носи къмъ синьото дълбоко небе, където още по незабелязано се

губи.

Когато се раздѣлиха бай Михо, изгъ пожела добъръ часъ, но не погледна въ очитѣ имъ. Каруцитѣ потеглиха, задрънкаха по коравия пѣтъ и се отдалечиха.

— Да вървимъ! Дѣдо Вълчо се прекръсти и става. И двамата сплътници съ наведени глави, единъ подиръ други, всеки дълбоченъ въ своитѣ мисли, закрачиха по пращия пѣтъ.

Насреща имъ се зададоха две каруци доста отдалечени една отъ друга. Бай Михо, който вървѣше напредъ, обърна се и каза:

— Дѣдо Вълчо, азъ... ще си посвирия. И безъ да чака отговоръ, бай Михо намъкна отъ пояса си гайдата и я наду.

Тъжна мелодия заплака изъ пустата равнина на оставенитѣ, прегорѣли отъ слънчевия пекъ шви. Едната каруца, която бавно мина покрай тѣхъ, сирѣ и каруцаринѣтъ зачуденъ дълго гледа едрата наведена фигура на бай Михо съ гайда подъ мишица и прегърбения дѣдо Вълчо, който крачеше подиръ него. Не далечъ и втората каруца сирѣ.

Лека тъмнина покри полето.

*

Както дѣдо Вълчо, така и бай Михо отъ дълги години не бѣха идвали въ Каварна. Други улици, нови здания, чужди хора. Онѣзи джогени

на сенафитѣ и градскитѣ чорбаджии отъ едно време — нѣмаше ги сега. Тамъ, кждето бѣха голѣмитѣ бакалници, голѣмитѣ мануфактури и кръчми, сега бѣха се преобърнали на медерни бозаджийници, сладкарници, зболѣкарски кабинети и афтомобилни гаражи, а по цѣлата чаршма нито единъ познатъ човѣкъ.

— Голѣмо промѣнене, Михо. Видишъ ли тая бозаджийница? Тукъ бѣше бакалницата на Филипъ чорбаджи... Съ каруци стока съмъ товарилъ. За пари никога не ме е питалъ...

— Да питаме — прекъсни го бай Михо — може да се с премѣстимъ... За какво ли ни трѣбва, но ако искашъ, питай.

Дѣдо Вѣлю влѣзе. Бай Михо обезпокоенъ отъ дългото му забавяне надника отъ вратата нѣкакъ страхливо и го повика.

— Умрѣлъ!

— Богъ да го прости. Ние да сме живи и здрави.

— Добъръ човѣкъ бѣше... Видишъ ли тия джугени, здания, все негови бѣха... Синовецъ му разпродади всичко, прахосали и се махнали...

— Значи сѣщо като насъ. Само, че тѣ свършили благополучно, а насъ... благопринудително, така, по градски, ако мога да се изразя... Нали ще станемъ граждани?

Цѣлниятъ день тѣ прекараха въ града въ безцелно скитане. Дѣдо Вѣлю намѣри още нѣ-

колшна стари приятели, все пропаднали и обединили търговци и търговски служачи, съ които водеше продължителни разговори за онова минало време, за което при всяка дума възклисваха по едно продължително а-ахъ или е-ехъ. Дядо Вълчо не така лесно можеше да забравя своите приятели отъ едно време, които той уважаваше и почиташе все така, както и преди. За тяхъ той разправяше съ голѣмо увлѣчение, дори съ иѣжко братско съчувствие; наричаше ги чорбаджии и иѣкакъ благоговѣше при всяко произнасяне на имената имъ и завършваше категорично, че водата щомъ мине иѣсъка остава. Така, че ще мине време, може би и години, ще изтече водата и пакъ ще останатъ добрите чорбаджии... Но бащъ Михо не бѣше съгласенъ съ това. Съ когото се заприказваше дядо Вълчо, той ги прекъсваше и питаше за работа. Щомъ получеше отрицателенъ отговоръ, задърпваше дядо Вълчо и се отдалечаваше.

— Дядо Вълчо, ние трѣбва да оставимъ старите чорбаджии... Трѣбва да търсимъ нови. Не видишъ ли? И у тяхъ не останало ниго чорба, ниго кокали... Върви съ мене. Хей тамъ единъ разправяше, че търсили хора за приставицето... Пиятъ бѣше, но умно говорѣше... Върви.

— Както разбирамъ, тукъ работа надали ще намѣримъ... Въ Добричъ, казватъ, имало по-вече работа... Въ Добричъ...

— И тамъ ще идемъ — прекъсваше го бай Михо — и тамъ ще идемъ. Ако не въ Добричъ, на друго мѣсто. Свѣтъ — широко. Безъ работа и гладни нѣма да останимъ.

Кръчмата, въ която влѣзоха имаше малко посетители. Предъ тезгяха стоеше сдѣлцията този, който бѣ казалъ на бай Михо, че на пристанището търсели хора. Предъ него имаше голѣма празна винена чаша, а самъ той клатушкане; бѣше пиянъ.

— Слушай, налеп още — казваше той на кръчмарина съ преплетенъ сзикъ — утре, трънъ... трънъ... имашъ всичкитѣ пари... Утре — имаме да разтоварваме две гивни дърва... Въ други день пристига параходъ. Ще товаримъ зимница. Зимница... т. е. не зимница, а нѣщо таково като зимница... отъ тукъ и тамъ де, боклукъ... Разбирашъ ли? Така! Е, е — Не си играй, допълни я... пари ще взимаши... Хайде, да бжде, на здраве!... Хайде сега, на менъ — добъръ часъ, а ти — остани! Той гръгна, но като съгледа бай Михо, спрѣ се.

— Преди малко, струва ми се, ти питаше за работа... Тѣй бѣше, нали? Има. Има... на пристанището... Нашитѣ се прѣснаха... Два, три дена хубави парички ще паднатъ. Може и за по-вече... но толкова... два, три, четири, дена... Сегне — рамазанъ. За сега така върви у насъ... Ти, дѣдо, не ме гледай, че съмъ пиянъ... Всички сме пияни, т. е. не сме пияни, ама тѣй идва думата... Чифчията

ше защото е отчаянъ отъ сушата. Търговецътъ — защото търговията не върви, а ние... ей тъй на, наливаме се и за сушата и за кризата... Работа. Хм! Каква работа?... Е, ако искате — не ви принуждавамъ, не... Ако искате, на пристанището работа има. Може да дойдете съ менъ... Азъ се казвамъ Петъръ, т. е. наричатъ ме Праггата... Когато бѣхъ малъкъ, наричаха ме Петърчо, сетне — Петъръ. И тъй...

Тѣ излязоха отъ кръмата, тръгнаха покрай градската градина завиха на дѣсно и се спуснаха по неравния каменистъ пѣть за голѣмата чешма и се отзоваха на шосето до първите мелници.

— Дяволъ да го вземе — разиравяше Праггата съ преплетенъ езикъ и постоянно плюеше — Това... сушата, какъ да го кажа, пресуши и града. Преди, е-хе... Преди по това шосе всѣки день слизаха по сто каруци. Какво думамъ?... Хиляда каруци... по-вече, много по-вече... Всѣки день, да, всѣки день... А сега, на... гледайте и не питайте... И търговцигъ се оплакватъ... Какво нѣма да се оплакватъ? Цѣль день се прозиватъ, а въ дюгенигъ имъ кукувници кукатъ...

Свечеряваше се когато пристигнаха на пристанището. Бѣше тиха, приятна септемврийска привечеръ. На брѣга нѣкакъ приснишио шумѣха вълнитѣ, а морето изглеждаше спокойно. Не далечъ отъ понтонa бѣха спуснали котви два пла-

тихода, пълви съ дърва. На сазия брѣгъ се издигаше голяма грамада дърва, до която постоянно патрулираше часовой.

Помощникъ митничарѣтъ, който постоянно се разхождаше по понтона съ ржце сложени отзадъ, единъ-двама грагичари, кръчмаринѣтъ Алексн, тримата стари рибари и 10-12 работника — това съставляваха постояннитѣ обитатели на малкото пристанище, което стусено между двата стрѣмни баири, прекарваше своя еднообразенъ, но доста шуменъ животъ. Тукъ жиѣеха още две-три семейства, но тѣ по-вечето прекарваха въ града и слнзаха само съботни и празнични дни, както и други отѣшли компании. Въ такива дни малкото пристанище добиваше доста оживенъ видъ, но нѣкакъ, каточе ли се чувствуваше една празнина, която придаваше и оная меланхоличность и безинтересность; — нѣкоя и друга рибарска лодка, препълнена съ момичета и момчета ще заплува по гладкитѣ води, нѣколко двойки ще се разхождатъ по понтона, нѣкоя компания ще трѣгне по брѣга единъ подиръ други, отъ нѣкъде ще се чуе нѣкой да пѣе, нѣколко акорди на китара, часовой съ ракевиши и перо на шапката, и помощникъ митничарѣтъ съ форменна плавка, добре обрѣснатъ и съ гладко причесана коса. Липсваха ежедневиитѣ остри шепи на работницитѣ, които подхвърляха един на други превили се подъ тежестта на товара, липсваха възторженитѣ имъ

викове, липсваха гулантѣ до късна нощъ въ Алексевата кръчма.

Празнични дни жителитѣ на малкото пристанище отиваха въ града, а многобройнитѣ граждани, които слизаха тукъ, вмѣсто да придадатъ по-голъма веселостъ, както внасяха по-голъмо оживление, сякашъ отнемаха най-сжщественото отъ той откъснатъ животъ, включенъ между морето и високитѣ стрѣмки баири.

Прангата представи лѣдо Вълъ и бай Михо на своитѣ другари, когато всички бѣха събрани въ кръчмата и тъкмо когато рейса разпредѣляше работницитѣ за двата кораба. Тѣ бѣха всичко 25 души; 10 души за малкия корабъ и 15 души за по-голъмия. Когато разпоредителтъ замиза всички се раздвижиха изъ кръчмата и насѣдаха около маситѣ.

— Ледено!.. Вино, цуйка или бира! — Викна Прангата къмъ кръчмарина. — Хайде, дървата.. трѣбва да се полѣятъ. Време иѣма.

— Каквото кажете. Но виното е файнъ. Каквото вие кажете..

Прангата чевръсто се завъртѣ на единия си кракъ, загледа всички, завъртѣ се още веднѣжъ, подскокна и викна:

— Хей, народъ!.. Мърдай! Живо! Казвайте!.. Е, е, да бжде волята на всички. Кой каквото желае!.. О-хо-о! Стогы! Забравихме Императора! Той каквото кажи!

Избухна високъ смѣхъ, почнаха да си подмѣтатъ шегѣ и всички погледи се обърнаха къмъ жѣла, кждето Императора седѣше съ кръстосани крака на пейката и димѣше своята цигара.

—Каквото кажи Императора!

Императорътъ, обаче, нищо не каза. Само махна ржка и пакъ наведе глава.

—Тогава, да бжде волята му! Да пие кой каквото иска!

Кою Коияровъ, Императора, бѣ високъ, строенъ, съ извънредно развити мускули, съ винаги добре засукани на горе мустаци и вѣчно лъснати чепици, макаръ и скжсани. Него познаваха всички, той познаваше почти цѣла Добруджа. На времето си той бѣ единъ отъ най-наместнитѣ джамбазѣ, който докарваше коне чакъ отъ Бесарабія, купуваше и продаваше съ стотина глави едъръ и дребенъ добитѣкъ, бѣше почитанъ и уважаванъ и минаваше за единъ отъ най-наралиштѣ хора, както добруджанци наричатъ ония търговци, които имать недвижими имоти, но имать много пари. Но настѣлиха тежки години, търговията претърпя тежки кризи, обедняха и пропаднаха много търговци, ибкон избѣгаха, дуги се помърнаха съ положението си, трети разпродадоха имотитѣ си на безценница и се изселиха, а четвърти като Императора останаха въ града да работятъ каквото намѣрятъ. Обаче, Императорътъ, когато изгуби и послед-

ния си капиталъ, изгуби малко и отъ умствени-
тъ си способности. Отъ тогава често той
изпаднаше въ мрачно настроение, замълчаваше
цѣли часове или усилено маршируваше, а по-
къкога сѣдаше и дълго мърморѣше и се смѣше.
По нѣкога дори презъ време на най-тежката ра-
бота той захвърляше товара си, заставаше на
едно мѣсто и викаше съ дебелия си басъ:

—Потопъ! Потопъ ще стане! Бѣгайте и се
спасявайте! Двадесетата година настъпи!

И сега, когато задрънкаха виненитѣ чаши и
заудряха се юмруци по маситѣ, Императорътъ про-
гърмѣ съ повелителенъ гласъ:

—Двадесетата година настъпи! Дайте вино
и бѣгайте!

Буенъ смѣхъ и остри шепи се смѣха отъ
всѣка уста и ехтѣше кръчмата отъ шумъ и смѣхъ.
На една маса седѣха дѣдо Вълчо, бай Михо, Пран-
гата и нѣколцина още, на които Прангата обя-
сняваше „двадесетата година“ на Императора.

—Въ 1920 г. той изгуби всичко... Изгуби и
ума си. Но, добъръ човѣкъ...

На срещната маса запѣха. Бай Михо, който
погълна три пжти повече и отъ дѣдо Вълчо и
отъ Прангата, измъкна гайдата отъ пояса си и
я наду. За моментъ шумътъ стихна, каточе ли
нарочно да избухне на ново, съ по-голямъ глъчъ,
булство и провиквания. Затракаха чашитѣ, поло-
виницитѣ непрекъснато се изпразваха, размѣсти-

ха се маситѣ, задърнаха се столоветѣ и затрениа дъсчениятъ подъ подѣ краката на играчитѣ.

Дветѣ голѣми газени лампи каточе ли едва освѣтляваха широката кръчма. Гъсть тютюневъ димъ бавно се носѣше на облаци къмъ отворенитѣ прозорци. Прахътъ, който се дигаше подѣ тежкитѣ удари на разпѣхтванитѣ играчи, смѣсваше се съ виненитѣ пари и тютюневиятъ димъ и действуваше раздражително на гърлото, по която причина провикванията и пѣснитѣ постепенно се обръщаха на дрезгаво хрипящъ вой, който каточе дерѣше гърлатѣ имъ.

Провали полунощъ, когато заночнаха единъ по единъ да излизатъ отъ кръчмата. Недалечъ, въ непрогледната тъмнина страшно шумѣха въннитѣ. Отъ време на време фарътъ на Калиакра хвърляше снопъ бляда свѣтлина, която бавно се плъзгаше по неравната грѣдь на развълнуваното море и наново всичко потъваше въ черната бездна на нощта.

Ето вече третиятъ денъ откакто непрекъснато работятъ на пристанището. Говори се за пристигането на нѣкакъвъ параходъ, чинто товарене ще трае седмица. Всички сж весели, работата върви оживена, съ шеги, закачки, смѣхъ и пѣсни.

Само Императорътъ не работи. Отъ три дена той е зрачно настроенъ и ежеминутно предвешава настъжването на „двадесетата година“. Но

за зла негова честъ случи се и друго несчастие, което стана причина да умножи своитѣ предвещания съ още нѣколко думи. На сутринята, следъ общия гуляй, когато мнозина още не бѣха отрезнели, Императорътъ има несчастieto да се разправя съ единъ цинцаринъ, отъ чийто жилести ръце едва го отърваха другаритѣ му. Два дена се изминаха отъ тогава и два дена откакто Императорътъ жестоко проклинва всичко македонско. „Потоплъ ще стане! Македония ще се изгуби подъ водата! Затова тѣ дойдоха тукъ да биятъ хората! Да биятъ! Двадесетата година настива!“ Бедниятъ Императорътъ. Каточе ли съвсемъ бѣ изгубилъ ума си.

Днитѣ минаваха неусетно. Трудътъ, безпирната работа, която кипѣше въ своя разгаръ, въплъчайки всичко въ шеметния си въртежъ, каточе по-лесно провири положението и на дѣдо Вълчо и на бай Михо. Неусетно тѣ свикнаха съ всичко наоколо, съ новия животъ, съ тия чужди хора, съ които до вчера не се познаваха, сблизиха се, обикнаха се. Тукъ бѣха всички равни, всички работѣха, еднаква мисълъ ги ръководѣше, къмъ едно опредѣлено направление вървѣха по трудния житейски пъкъ, една ръка ги направляваше:—железната ръка на вѣчно нестихващиятъ непосиленъ трудъ къмъ победата за насъщния! Но тѣхната безименна победа вѣчно е забудено подъ тежкия мантиль на всепоглъщащото Време, което

вѣчно ги притиска въ стоманения си скутъ, не имъ дава ни минута отдихъ тласналъ ги за винаги подъ чернитѣ знамена на труда. Тѣ работятъ отъ рани зори до късна вечеръ, тѣ не знаятъ почивка; това сж чернитѣ работници отъ малкиѣ пристанища, въ чийто жили тече не кръвъ, а нѣкакъвъ еликсиръ, който имъ удвоява силитѣ, ободрява, окуражава и придава вѣчно не угасващия жаръ на сила и бодрость въ очитѣ имъ.

Ето — часъ свободно време; почивка. Дѣдо Вълчо и бай Михо клѣкнали на камънитѣ до самитѣ пѣвящи вълни полугласно се разговарятъ. Вълнитѣ, водата, неизмѣримата морска ширива, дълбоко синьото небе, слъщето което прежуря, всичко, всичко каточе ли се слива въ едно, преобрѣща се въ чудно видение, въ миражъ, въ чийто неясенъ фонъ се простиратъ неоранитѣ ниви, запустьлото село, гладнитѣ животни които прескачатъ и събарятъ плетищата, женитѣ, децата, близкитѣ, кучето което жално вие на двора, всичко, всичко което е срастиало въ душитѣ имъ, което ги преследва на зеѣка стѣпка, което шуми и проглушава ушитѣ, което постепенно нараства и притиска до болезненостъ параненитѣ имъ сърдца. Селото — низки схлупени кѣщурки, криви, неравни, пращини улици, широки дворове, градини обрасли съ бурени, обезлистени дървета, сушата, страшната суша, беднотията, отчаяшието и изведнажъ — ливхварингътъ. Ууу!

— Мжчно ми е, Михо, мжчно ми е за село. Като си помисля какво ли правят селя нашитѣ?... Знаешъ ли, снощи се научихъ въ града, че въ село пристигнали около тридесетъ семейства колонисти, отъ новитѣ. И тѣмъ е лошото, че ги настанили изъ къщята. Лошо. Трѣбва да се погрижимъ за нашитѣ...

— Да, отдавна мисля за това. Ще трѣбва да прескоча нѣкой день до село и да ги взема. Друго, какво. Знаамъ, въ дветѣ стаи се настанили колонисти, а въ малката — останала жената. Знаамъ. Лошо... Ще почакаме още малко. Въ сѣбота вечерята трѣгвамъ, въ недѣля следъ обѣдъ — тука сме. Трѣбва да се погрижимъ за квартира.

Отъ нѣколко време вече дѣдо Вѣлю и бай Михо сериозно бѣха загрижени. Ежедневнитѣ новини за събитията изъ околнитѣ села, които се развиваха въ чудна последователностъ при всѣко по-близко съотношение на новитѣ колонисти съ туземното население, разкриваха картината на пълно разорение на тѣхното малко и бедно село. Тѣ сж настанени въ стаитѣ имъ, използватъ побитията имъ, налагатъ се; картината на отчаянието отъ крайбрѣжнитѣ села се прехвърля въ тѣхното село. Тя е по-ясна, истинска, изпъква цѣлостно, комбинираща въ едно всички черни краски на чутото и виденото, върху която въ пълно безредие сж награмадени хиляди нещастници подгонени подъ бича на сжщата зла участъ и срѣдъ

чийто измъчени и отчаяни лица, прыккато отъ мжка и простиратъ ржце за помощъ всички тѣхни роднини, близки и познати. Да, всички села отъ крайбрѣжието, за чиито положение често се разговаряха презъ време на почивка или вечерь въ кръчиата, сега се нижеха въ паметъта имъ като дълга, безкрайна лента, която бавно се провлачаше разкривайки най-ужаснитѣ моменти на събитията и която още по-бавно ги трупаеше въ тѣхното село. Ужасно.

— Михо, грѣбва да побързаме.

Върѣйки непрестаннитѣ настоявания на дѣдо Вълчо, Михо пакъ тръгна въ сѣбота. Той не искаше да остави работата, която и безъ това щѣше да се свърши въ сѣбота до обѣдъ. Заминаването на бай Михо, което тъй много радваше бедния старецъ, сякашъ изведнажъ го отклони отъ това желание и го хвърли въ неясно и мрачно настроение на лошо предчувствие, което като остъръ ножъ прониза старческото му сърдце и завладѣ цялото му съзнателство. Това предчувствие още по-вече го завладѣ, когато следъ заминаването на Михо, случи се ужасното нещастие съ Императора. Единъ отъ други по-мрачни мисли измъчваха бедния старецъ, когато Императора се прострна предъ него и едва произнесе последното си предвещание. Току-що Михо бѣше заминалъ. Нѣколцина работника, заедно съ дѣдо Вълчо минаваха край грамадата дърва, кждето недалечъ отъ часо-

воя Императорътъ бѣ втренчилъ погледъ въ земята и самоволно се усмихваше. Изведнажъ, съ страшенъ грохотъ, дървата се събориха. Всички се отдръпнаха освенъ Императора, който следъ като попълзѣ нѣколко крачки, изправи се на крака, направи две-три крачки, залюлъ се и падна предъ дѣдо Вълъ. Работниците се спуснаха да го повдигнатъ. Тѣ го изправиха, но той се отпусн на ржцетѣ имъ и едва промълви:

—Оставете мъртвитѣ... Бѣгайте... Спасявайте... Потопъ...

Повече не продума. Сложиха го на земята. Болезнено и съ мъка той се обърна на гръбъ, прострѣ ржце, дълбоко въздъхна и по-вече не мръдна. Едно грамадно дърво силно бѣ повредило гръбначния му стълбъ.

—Императора абдикира...

—Горниятъ! Не дочака двадесетата година...

—Сст!.. Помни какво говоришъ! Днесъ—съ менъ, утре — съ тебе... Отъ гле знаешъ ти, че следъ единъ часъ нѣма да хранишъ рибитѣ!.. И Прангата колѣничн до главата на Императора, изкара отъ джоба си едно огледалце, изтри праха му на колѣното си и го сложи надъ устнитѣ на Императора.

—Динна! Живъ е! Скоро... една каруца и — въ амбулаторията. Не, вземете телефона... Тичайте въ мелницата и вземете телефона... Докато работниците се сбутаха кой да иде да пови-

ка лекара. Прангата скочи и хукна към мелницата.

— Лошо, лошо — промълви дѣдо Вѣлю и трѣгна къмъ кръчмата на Алекси. „Какво ли правятъ нашитѣ, какво ли се е случило?“

Цѣлиятъ следъ обѣдъ дѣдо Вѣлю прекара въ голѣмо безпокойствие. Обвзетъ отъ мрачни мисли и постоянно преследванъ отъ необяснимо то предчувствие за нѣкаква беда, голѣма беда, както той си представяше, не намѣри минута, по кой нито въ кръчмата на Алекси, където всички коментираха сполетялото нещастие съ Императора, нито при рибаритѣ, които лениво се изтегляли на дѣските предъ лодкитѣ, спокойно димяха цигаритѣ си. Нощта прекара въ безсъние. Рано сутринята осѣмна въ града и заобиколи всички хащица. Нищо ново. Съ колкото приятели и познати се срещна не говориха за друго, освенъ за сушата и около мистериозното изчезване на нѣкои фалирвали търговци.

Всички дюгени и заведения затворени; по прозорцитѣ на кръчмитѣ сж спуснати завеси, преднитѣ врата заключени, задъ които се чуватъ тракания на чаши и павици, и шумъ отъ ниско говорене. По протожението на чаршията се разхождатъ на горе, на долу празнично облечени граждани, вѣкои отъ които надникватъ презъ междинитѣ на завеситѣ на нѣкоя кръчма, почукватъ на прозорца и напръки се вмъкватъ презъ

полуотворената имъ врата.

Каква бѣше изненадата на дѣдо Вълчо, когато случайно се срещнаха лице съ лице съ бившия си чорбаджия Чивгаровъ, никой не може да опише.

—А а, чорбаджи...

О, о... дѣдо Вълчо...

Какъ влѣзоха презъ задната врата въ една кръчма, какъ седнаха, какъвъ разговоръ подеха, какво пиха, дѣдо Вълчо се опомни следъ време, когато си спомни, че Михо трѣбва да е пристигналъ вече.

—Значи, така е.

Вѣрно, точно тъй както ти разправямъ... Ако речемъ на пролѣтъ да излѣземъ на оранъ, казвамъ ти, нищо нѣма да намѣримъ... Нали ти казвамъ, човѣкъ, който цѣлъ день лежи и само мисли какво да иде, какво може да се очаква отъ такъвъ?... Хм!...

Разговорътъ между стопанина и бившиятъ дългогодишенъ слуга скоро се свърши. Чивгаровъ съобщи на дѣдо Вълчо, че задълженията на чифлика сж уредени и наскоро пакъ ще влѣзатъ въ владение. Оставало да се внесе една малка сума, която пъкъ била обещана отъ нѣкоя голѣма букурещка банка.

—Значи, тъй.— Сияеше отъ радостъ дѣдо Вълчо.— Знаешъ ли, чорбаджи, азъ сякашъ, всичко предчувствувамъ... Дяволъ да го вземе, на,

или на добро, или на лошо... Предчувствавамъ. Този пътъ на добро... Е-хе? — Смиѣше се зарадвавъ дѣдо Вълчо — Значи работата уредена!

Когато се раздѣлиха, дѣдо Вълчо почти не знаеше какво да прави. Радваше се като дете, слѣзе из долу, върна се пакъ, постоя малко предъ сжщата кръчма и тръгна къмъ градината. Но преди да влѣзе, хрумна му друга мисълъ и той тръгна на горе, премина широката улица на новия „Индуриаленъ кварталъ“ и се отзова на полето.

Слънцето все така прежуряше като през първитѣ дни на лѣтото. Черни и широки пукнатини браздѣха полето, което се простираше като равна тепсия, пресичано отъ многобройни черни пуктища, чинто гладки и отжпкани повърхности лъщяха подъ слънчевитѣ лъчи. Недалечъ се простираха нивитѣ — черни, сякашъ облѣни въ блѣдо-златиста боя, какъвто цвѣтъ придобиватъ мекзоранитѣ стърнища въ късна есенъ, когато слабитѣ слънчеви лъчи грѣятъ надъ тѣхъ.

Остра болка прорѣза сърдцето на дѣдо Вълчо. Очитѣ му, въ които преди малко свѣтѣше безумна радостъ, сега се насълзиха. Тжгата която навѣваше опустѣлото, прегорѣло отъ слънчевия пекъ и страшно обезобразено съ дълбоки пукнатини поле, сякашъ бѣ негова тжга. Той преброди съ погледъ просторнитѣ ниви, въздъхна и тръгна обратно.

— Лошо, лошо е когато полето се чернее! Суша! Дано се съжали божеството и изпрати своя благодать! Дядо Вълчо се прекръсти; той се молише.

Едва на мръкване пристигна Михо съ женитѣ. Въ голата стая, която миришеше на прѣсна мазилка съ прѣстѣ, на разхвърленитѣ вързопи съ дрехи, седѣха дядо Вълчо, Михо, Миховица, а Еленка стоеше на крака до единствения прозорець, чийто цветѣ счупени стѣкла бѣха обленени съ проста, дебела, хартия. Малката газена лампичка едва освѣтляваше станчката.

— Въ село — нищо... Днесъ, утре Лазаровица ще се прости съ тоя свѣтъ... Очакватъ. Нѣма спасение. Въ едната стая — колонисти, въ другата тя — душа бере. Лазаръ — ударилъ на пиянство, здравата. Администраторътъ Димитъръ отъ една седмича билъ въ града, какво върши, какво струва, никой не знае... Да, въ село — нищо, всичко живо, здраво... Много добитѣкъ изирѣлъ и продължаватъ да умиратъ. Моръ и гладъ. Мнозина отъ селенитѣ бѣха въ града. Казватъ, че Земледѣлската камара щѣла да имъ дава зимища за семе... Друго, туй то...

Бай Михо разправи всичко подробно какво се случило, какво е положението на селянитѣ, за новитѣ колонисти, за призовкитѣ които получили въ къщи и пр. пр. Дядо Вълчо слуша-

ше съ ватъненъ дъхъ, безъ да го прекъсне, не смѣйки дори да се мръдне отъ мѣстото си.

— Е, Еленке, ти какво привишъ? Здрава ли си? Какво прави деля ти Злата? Тя здрава ли е?

— Нищо, татко. Добре е, добре бѣхме—срамежливо отговори Еленка и се обърна къмъ баща си.— Мислѣхме, много мислѣхме за васъ. Деля Злата много се тревожеше.. тревожихъ се и азъ..

— Ами ходи ли въ чифлика? Какъ..

— Не! Да!.. Ходихъ на втория день следъ вацето заминаване.. Само веднажъ ходихъ!.. Последнитѣ думи ти изговори на бърже, отсечено съ нѣкаква твърдостъ, но срамежливо, наивно, сякашъ неволно изказа това, което не трѣбваше да каже. — Само веднажъ ходихъ, татко..

Бай Михо побутна по колѣното дѣдо Вълчо и му прошепна на ухото:

— Ако бѣхъ намѣрилъ оня.. твой администраторъ, щѣхъ да го изиратя тамъ, откъдето е дошелъ и отъ кждето никога нѣма да се върне.. И като се наведе по ниско до ухото му, още по-тихо каза: — Това диване искалъ да се подиграва съ женитѣ. Разбирашъ ли?

При тоя разговоръ Миховица и Еленка излѣзоха отъ стаята. Дѣдо Вълчо, който проследи до като вратата се хлопна подиръ тѣхъ, съ стиснати зѣби процеди:

— Още тогава бѣхъ казалъ, че тоя човѣкъ

не ми се харесва. Още тогава... Но, още видимъ. Азъ...

— Не се тревожи — прекъсна го Михо — кой знае какво, не е. Говорилъ мръсни работи... Но защо ми е? Защо да говори? Ти бжди спокоенъ. Следъ нѣколко дена трѣбва да ида за останалия багажъ. Нищо не значи, че съмъ получилъ още една призовка... Ти, бжди спокоенъ...

— Следъ нѣколко време... А, знаешъ ли, Михо, днесъ се срещвахъ съ Чивгаровъ. Работата уредена. До една, две, седмици, па може и по-скоро ще се върнемъ въ село. Знаешъ ли?

— Да се върнемъ въ село ли? ¶

Въ това време влѣзоха дветѣ жени и чули последнитѣ думи, останаха въ недоумение каточе не смѣйки да пристѣпятъ по-нажалтре.

— Чуденъ човѣкъ си ти, дѣдо Вълчо, — за смѣ се Михо — Щѣлъ да се връща въ село! При кого? Защо? Защото Чивгаровъ билъ уредилъ задълженията си и защото на Чивгаровъ още утре ще изкаратъ на мезатъ и къщата му въ Добричъ... Хей, че го каза, а-а! О-хо-о! Дѣдо Вълчо, минаха ония времена, когато задълженията се уреждаха, когато всѣки пропадналъ земледѣлецъ намираще нуждия кредитъ да подкрепи слабекъщитѣ си сили... Азъ, право да ти кажа, не ми се върва въ близки години да се върна въ село.

— Голѣма дума продума, Михо. Ти...

— Азъ, собственно, искахъ да кажа — прекажеш го Михо, — че при това положение не бихъ се върналъ въ село, защото първо: нѣма какво да правя тамъ, тъй нато нѣмамъ нито карица, нито плугъ, нито добитъкъ. Второ: не мога да гледамъ, когато въ собствената моя къща разполагатъ други. Трето: азъ не мога да работя денонощно за нѣкакви си лихви на лихваритѣ, които щомъ видятъ зрънце въ хаѣбари и веднага се начуголватъ надъ главата ми. Четвърто... Но защо да говоримъ напраздно. Я ми кажи ти, като си слугувалъ четиридесетъ години, какво богатство, какво имане си натрупалъ? Слава богу, откакто съмъ запомнилъ все сжщиятъ ямурлукъ виси на гърба ти... Но, по дяволитѣ. Приситгна ли нарахода?

Дѣдо Вѣлю не отговори. Каточе ли нечия остри нокти се впиха въ мозъка му и съ остра болка измъкнаха мисълта за селото, която така нежно съхраняваше цѣлото му сжщество при всѣко мисленно съприкосновение съ селото. Да се изсели за винаги, да забрави, да бѣга отъ селото, кждето е прекаралъ почти цѣлиятъ си животъ, кждето почиватъ коститѣ на жена му, на единствения му синъ, който... О! Какъ се напуска бащино огнище, какъ се забравя гроба на най-близкия, надъ който още утре ще никнатъ бурени, следъ време за да не можешъ да намѣришъ мѣстото, кждето си проливалъ толкова сълзи? Не!...

—Кораво, безъ жалъ е твоето сърдце, Михо! — Прошепна полугласно дѣдо Вълчо и сякашъ нѣщо се откъсна отъ сърдцето му. Той наведе глава и така тежко въздъхна, щото Елена, която говорѣше съ Миховина, веднага стана и се приближи до баща си.

—Какво ти е, татко?

—Хм! Хубаво е, когато човѣкъ се намира при свои — въздъхна следъ кратко мълчание дѣдо Вълчо и се усмихна. Гласътъ на Елена каточе ли влѣ струя топла радостъ въ измъченото сърдце на бедния старецъ.

—Да, колко е хубаво при свои, съ свои... Е, Михо, правъ си ти! Но каквото щѣлъ кажи, ако Чивгаровъ вземе къшалата, минута време не стоявамъ, макаръ съ вжжета да ме вържатъ...

Клонетъ на сливата тихо шумолѣха по хартията на прозореца, леко поклашаша отъ слабия вѣтрецъ. Малката газена лампичка, която слабо освѣтляваше голитѣ стени, повиши пламъчето, осветли цѣлата стая и угасна.

Есенъта се измени безъ да се появи на небето нито облаче, безъ да капне капчица дъждецъ. Презъ день, презъ седмица все се намираше работа на пристанището. Малкитѣ моторни кораби постоянно носѣха дърва отъ Българии. Настъпни суха, мразовита, зима. По улицитѣ на малкото градче, особено въ крайнитѣ махли, кждето живѣеха дѣдо Вълчожи, рѣдко се виждаха хора.

Мразовититѣ, студени, вѣтрове, които денонощно вѣеха отъ къмъ северъ, страшно фучаха презъ пуститѣ улици, превиваха младитѣ салкъми край плета, кършеха клонетѣ имъ и ги отнусаха по близкитѣ дворове.

На третия денъ следъ Коледа падна първиятъ снѣгъ. Побѣля земята, побѣляха покривитѣ на къщитѣ, дърветата се отрупаха съ снѣгъ, побѣля полето; далечъ, до където очитѣ виждатъ бѣлѣха се нивитѣ, отъ където постоянно прииждаха съ грозно и зловѣщо гравене ята полски врапи и низко прелетяваха надъ града.

—Гледашъ ли, Михо? Голѣма зима ще падне... Какъ загръчиха тия пуцини. Гледашъ ли?

—Това не е по нашия календаръ, дѣдо Вѣлю,— прекъсна го съ смѣхъ Прагата.— Тази вечеръ, ако искашъ да знаешъ, ще обърне южнякътъ, лодоса. На, чувай!... Чувашъ ли? Кара-гьолъ, Тузлата. Реве, фучи, сякашъ ще изкочи отъ матната си. До утре всичкиятъ снѣгъ ще се обърне на вода, а най-главното, морето ще се успокои, пъкъ кръчмитѣ ще се разбунтуватъ... Разбирашъ ли?

— Бай Михо ще свири, а Петъръ ще играе — намѣси се срамежливо Еленка.

—Бай Михо, тия жени ще ня накаратъ да обявимъ бойкотъ на кръчмаритѣ. Разбирашъ ли?

—Тѣй ами, къде се намирашъ? Зеръ, доста време откакто седите. Чудя се...

—Е, бульо Миховице, ти я удари презъ

просото. Гледай да не ни урчявашь.

Откакто Прангата започна по-често да посещава дѣдо Вълчо и Михо, почна по-малко да пие, съ мѣрка, както казваше той, захвърли скжсанитѣ и зажърпени дрехи, облече новиятъ ѿ си синь шаечень костюмъ и почна всѣка седмица да се бръсне. Така, чисто премѣненъ, грижливо обръснатъ и съ гладко причесана коса, Прангата ставаше хубавъ, напетъ момъкъ, сякашъ съ десеть години по-младъ, съ червени страни, гладко лице, широко чело, черна, къдрава, коса и горлъ, умѣрена, походка. Той не бѣше старъ; едва бѣ надхвърлилъ тридесеть и третата година.

Щомъ се зададѣтъ отъ вратника, (презъ свободното време Прангата всѣка вечеръ придружаваше Дѣдо вълчо и Михо до дома) Еленка весело ще ги посрещне и любезно ще ги покажи:

— Заповѣдайтее...

— Добъръ вечеръ. Какво смѣшно?...

— Нищо. Помислихъ да не би нѣкоя улица да е тръгнала подиръ васъ... Така ми се стори. Заповѣдайте!

— Дяволъ момиче — засмѣ се Прангата и подбутна бай Михо — ще станемъ сродници. Ст!..

Топло и уютно въ малката станчка. Малката тенекияна пещка непрекъснато бука ти. Дѣдо Вълчо ще седне на обичайното си мѣсто задъ печката, на миндери. Бай Михо малко по-нататкъ -- на възглавницата, Миховица и

Еленка — на низкия миндерликъ до прозореца, а Прагата, седналъ на низкия дървенъ столъ предъ печката, постепенно ще се откъства къмъ вратата, до като се облегне на стената. Приятна атмосфера и топла задушевиностъ царя въ малката стаячка; веселъ разговоръ, непринуденъ смѣхъ и отлично предразположение на духа. Прагата и бай Михо се надпреварватъ въ приказки: който разправи най-весела и кѣса приказка ще печели едно, две или три кила вино. Дѣдо Вълчо удобрява, насърдчава, провиква се, смѣе се отъ сърдце и подържа залога.

— Все за пусто пиене. Ела за друго да говорятъ тия мжже...

— Е, бульо Миховице, всички ще пиемъ, ще се веселимъ...

— Може ли, ма бульо, безъ пиене на кжде ми е то?

— Бай Михо, тия жени ще ме накаратъ да не стѣпвамъ въ кръчма. Чувашъ ли?

— Въ кой царъ на времето.

— Е-хе? Само веднажъ да кажа нѣма да пия и...

— И още утре ще се патрякашъ кабащката — засмѣ се гласно Еленка.

— Кой, азъ ли?

— Ами паритъ нѣма ли да сѣжсатъ джобоветъ?

— Паритъ ли? Честна дума. Казана дума,

хвърленъ камъкъ. Съ тѣхъ пари купи си какво-то щещъ! Нѣма да шия вече!

— Ха, сега де! Провикна се бай Михо и стана— Сега вече сродници ставаме! Дѣдо Вѣлю първи късметъ не се рита. Ако е рекълъ Господъ — да бжде, ако ли не— всичко си остава тука, между насъ. Благослови, старче!

Зимата се измина. Настъпиха първитѣ топли пролѣтни дни. Въ крайнитѣ квартали на малкото градче, кждето болшинството отъ гражданитѣ сж земледѣлци, заехгѣха ударитѣ на чука и теслата. Поправяха каруци, плугове, сеялки, стѣгаха бѣчвитѣ за вода. Оранъ и сеидба. На пристанището работата окончателно е прекратена. Кафенетата и кръчмятѣ гъмжатъ отъ безработници. Дѣдо Вѣлю става рано, разхожда се изъ двора и дълго, унесено гледа обширното поле и далечъ чернеешитѣ се ниви. Болка притиска сърцето му. Ето, още седмица и полето ще се раззелене. Ще пълпятъ стадата, звуковетѣ на овчарския каваль ще подгони тѣжната самотностъ отъ тучнитѣ поля, ще задрънкатъ каруци по твърдитѣ пѣтища, ще вкне ранобуднитѣ орачъ подиръ плуга. Но защо луната изгрѣва така ясно? Една, две, три вечери наредъ тя се явява като млада невеста и снокойно се търкала срѣдъ неизброимитѣ небесни свѣтила безъ сѣнка отъ облакъ, безъ мъгла. Не предвещава ли суша? Да, на второто пълнолуние ще проличи: суша или дъждъ.

Боже милостивий! Влѣй жизнена благодать въ утробата на многострадалната родилка майка-земля!

—Дѣдо Вълъ-о-оо! На работа! Утре на работа! Прангата прекъсна мислитѣ на стареца.

—Добро утро, добро утро!... Еленке, излѣзъ, къзъмъ, Петъръ е дошелъ.

Следъ малко, дѣдо Вълъ, Михо и Прангата излѣзоха и се опитиха къмъ чаршията. Очаква се единъ чужестраненъ параходъ, който ще товари последния износъ ечемикъ, складиранъ въ магазинѣ на пристанището отъ една чужда търговска фирма. Кръчмата гъмжи отъ работници и еснафи, между които се намиратъ и чужденци. На дъното, на една маса закусватъ четирима души, отъ облеклото на които личи, че не сж отъ града.

—Чивгаровъ!—Подбутна Михо по лакътя дѣдо Вълъ.—Хей го тамъ, на дъното, търбомъ. Видѣ ли?

Дѣдо Вълъ се проврѣ между посетителитѣ, отиде до масата и леко потуша по рамото Чивгарова.

—Чорбаджи!

—А-ха, дѣдо Вълъ! Добро утро. Какъ си, дѣдо Вълъ, какъ прекарвашъ? Седни, де, защо не сѣдашъ.

Михо и Прангата седнаха на скамейката. Михо учтиво поздрави Чивгарова съ „добре дошелъ“. Дѣдо Вълъ полека се сложи до тѣхъ.

—Добре сме, чорбаджи, слава богу... Васъ

да питаме. Гдѣ работимъ, гдѣ почиваме... Живо, здраво, добре сме. Той се наклони дѣ ухото на Чивгарова и прошегна:—Какъ отива съ къшлата? —Дѣдо Вѣлю може би щѣше да пита още нѣщо но като видя отрицателния жестъ на ржката на Чивгаровъ, замълча и се облегна на стената. Очитѣ му фиксираха една неопредѣлена точка на тавана.

—Нищо не става, дѣдо Вѣлю! Нѣма кредитъ. Лъжатъ, всички лъжатъ!

—Лъжатъ—като презъ сънъ повтори дѣдо Вѣлю.

—Много обещаха и нищо не направиха... Сега тръгнахме изъ селата да събираме ечемикъ и царевица. Каквото намѣримъ купуваме...

Маситѣ, столоветѣ, прозорцитѣ, вратитѣ, хората, сякашъ се завъртѣха едно презъ друго, стенитѣ се залюлѣха, подътъ бавно потъваше. Пъленъ хаосъ, тъмнина, въ която се грамадятъ хора съ неясни лица, плаватъ единъ върху други, изчезватъ, явяватъ се, бавно се отдалечаватъ, приждатъ, надъ които още по неясно проблѣсватъ въ неопредѣлени цѣтове пълни и празни стъкла и чаши, които лѣтятъ надъ главитѣ и очертаватъ многоцѣтни ивици свѣтлинки и всичко пропада, изчезва въ хаоса на тъмнината. Самата тъмнина се обръща на твърда движуща маса, която страшно бучи, шуми, бавно прижда, завлича всичко на пжтя си, прелива всичко,

—Ха, ха, ха! Дѣдо Вѣлю се стресна. Михо гласно се смѣеше заудрялъ юмрукъ по масата.

—Търсимъ и се намираме. Единъ тръгналъ,

другъ го настига.. Ха, ха, ха! Върти се света, върти се колелото на живота, въртимъ се и ние хората..

Когато дядо Вълчо се обърна, съседната маса бѣше празна. Чивгаровъ бѣ заминалъ.

— Заминаха?

— О-хо? Отъ кога?..

— Къде е Петъръ?

— Ето го, идва.

Правгата се зададе отъ вратата и направя знака да станатъ.

— Какво ще се прави?

Михо не отговори.

Единствената широка улица на малкото градче, където се намиратъ всички дюгени, магазини и търговски кавтори, наречена „чаршия“, е необикновено оживѣна. Граждани и селени задръстватъ тѣснитѣ тротуари, непрекъснато минаватъ каруци, автомобили, камионети, отъ чийто шумъ всички говорятъ високо, гласно. Хубавъ, топъл, пролѣтенъ день.

— Четиридесетъ души! Тази вечеръ ако пристигни—утре на работа.

На площада бѣха се натрупали много хора. На къси интервали биеше барабана и се чуваше дрезгавия гласъ на съдебния приставъ: „Хиляда лей... хиляда ...хиляда лей“... Продаваха се вехто-риитѣ на единъ обущаръ.

— Доижчя ми, много ми домжчя, Михо—прошена дядо Вълчо—Не знамъ какъ, но когато

съгледахъ празната маса, следъ като бѣха станали Чивгарови, като погледнахъ празнитѣ чени и остатъка отъ яденето, стори ми се, че се намирамъ на Голѣмата могила, на нивитѣ, когато всички бѣха заминали следъ молебена и полето опустѣ... Помнишъ ли? Миналогодишниятъ молебенъ. Бѣше пусто, страшно, страшно... Сякашъ виждахъ полскитѣ врани какъ се виеха надъ разхвърленитѣ, оглозгани кокъли. Помнишъ ли?

—Четиридесетъ души! Е-хъ, мама му стара ще млъкнатъ четиридесетъ гърла.

Дѣдо Вълчо низко навелъ глава, крачеше между Михо и Прагата, които весело и оживено се разговариха за параходъ, който се очакваше.

—Какво да се прави?

—Ще работимъ, ще работимъ, дѣдо Вълчо!

Друго занимаваше бедния старецъ. Въ този моментъ той нищо не чуваше какво говорѣха приятелитѣ му и се чувствувахе толкова далечъ и откъснатъ отъ тѣхъ, щото неволно, като на себе си, пакъ въздъхна:

—Какво да се прави? Какво остава намъ беднитѣ?

Отъ жгѣла на градската градина, по шосето за Шабла, зададе се пѣстра върволица отъ хора: деца, жени, старци, прегърбени, натоварени, съ неомити брадясали лица, окъсани, мръсни, изморени, сякашъ пропътували цѣли депоношии безъ спиртъ, безъ почивка—колониисти.

—Кжде ги водишъ, Господи? Промълви дѣдо Вълчо и болезнена усмивка заигра по бледнитѣ му устни.

— Върви, върви, дѣдо Вѣлю! Сякашъ не ти е добре, а?

— Нищо, нищо не ми е Петре, по нѣкакъ ме боли, ей тука боли. Много боли! И дѣдо Вѣлю повлече тежките си каревли по неравните камъни на калдѣрѣма, сочейки сърцето си.

Еленка ги посрещна отъ далечъ — сияюща отъ радостъ, весела, съ наивна усмивка, показвайки бѣлитѣ си като маргаритѣ наредени зѣби.

На работа?

— Да, ако не утре, непременно на втория денъ.

— Е-хъ, ба! Михо, ако не бѣше... ако не бѣхъ годеникъ, щѣхъ да налоча три ведра вино!

— Щомъ е така, въ случая, съ право менъ ми се пада поне едното ведро! — засмѣ се гласно Михо.

Засмѣ се и дѣдо Вѣлю. Мрачното му лице просия отъ радостъ. Еленка и Петъръ леко прегърнати и низко говорейки влѣзоха въ къщи. Дѣдо Вѣлю ги погледна, обърна се, преброди съ погледъ ясното безоблачно небе и продума:

— Никакъвъ признакъ за дъждъ. До една, две седмици ако не завали, ще се повтори миналогодишната суша.

Презъ отворената врата долиташе ясниятъ звѣливъ гласъ на Еленка, която говорѣше високо и весело се смѣеше.

45
9

2105

БИБЛИОТЕКА „НОВЪ ЖИВОТЪ“

ИЗДАДЕНИ КНИЖКИ:

1. Недомълзки — *Люб. П. Ставчевъ*
2. Черния страшикъ — *Ив. Х. Василевъ*
3. Смѣхътъ на Добруджа — *Я. Калиакренски*
4. Суша " "

ГОТВЯТЪ СЕ ЗА ПЕЧАТЪ:

1. Презъ мжкитъ за хлѣба — *Дим. Паскалевъ*
2. Антология на добруджанскитъ писатели —
Хр. П. Кайшицковъ
3. Първи стъпки (календаръ и букваръ)

Цена 20 Лей:

Tipografia „Comerciala-Bazargie“